

ПІДВИЩЕННЯ КУЛЬТУРИ НАУКОВОЇ МОВИ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ

УДК: 378.22 : 001.8

DOI : 10.12958/2227-2747-2021-1(176)-63-71

Олійник Ірина Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційних технологій
з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро, Україна
iv_oliynik@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1749-1518>

Для цитування: Олійник І. В. Підвищення культури наукової мови як важливий аспект формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії. *Освіта та педагогічна наука*. 2021. № 1 (176). С. 63 – 71.

References (стандарт APA): Oliinyk, I.V. (2021). Pidvyshchennia kultury naukovoi movy yak vazhlyvyi aspekt formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti u maibutnikh doktoriv filosofii [Improving the Culture of Scientific Speech as an Important Aspect of the Formation of Research Competence of Future Ph.Ds.]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, 1 (176), 63 – 71 [in Ukrainian].

Постановка проблеми. В умовах модернізації освіти важливим завданням у процесі підготовки майбутніх докторів філософії постає підвищення рівня культури наукового мовлення. Система підготовки майбутніх докторів філософії до дослідницької діяльності має містити такий важливий елемент, як розвиток комунікативної компетенції. Дотримання стилістичних норм усного та писемного мовлення є важливою передумовою підготовки науково-педагогічних кадрів.

Науково-дослідницька діяльність майбутніх докторів філософії – складний, багатогранний процес, у ході якого відбувається формування культури мислення, творчого дослідницько-пошукового стилю діяльності, що, своєю чергою, відкриває нові горизонти для професійного становлення.

Специфіка навчання в аспірантурі передбачає не лише оволодіння методологічними та методичними принципами експериментального та діагностичного дослідження, а й розвиток умінь систематизувати результати наукових пошуків у вигляді усних та письмових наукових текстів різних жанрів.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукових праць дозволив констатувати, що питання культури мови є предметом дослідження багатьох учених. Так, когорту науковців, які наголошують на необхідності володіння

майбутніми фахівцями культурою мови, становлять не лише лінгвісти та мовознавці.

Учені, які присвятили праці дослідженню сутності культури наукової мови (Ф. Бацивнич, Н. Ботвина, В. Дейнека, Т. Єщенко, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, О. Семенов, Ю. Федосєєва та ін.), переконані, що на сьогодні для ефективного та повноцінного здійснення наукової діяльності необхідно володіти не лише переліком фахових компетентностей та методологією наукового дослідження, а й культурою наукової мови.

Окремим питанням удосконалення мовної та мовленнєвої культури особистості присвячено праці Н. Бабич, З. Бакум, І. Білодіда, А. Богуш, Н. Голуб, Н. Дикої, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюха, О. Караман, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пилинського, В. Русанівського та ін.

Визначення ролі культури наукової мови у формуванні професійної компетенції знаходимо в студіях Г. Джунусалієвої, Н. Ковальської та ін.

Незаперечним є факт, що культура наукової мови є одним із важливих чинників формування дослідницької компетентності. Аналіз рівня зазначеного феномену в майбутніх докторів філософії засвідчив про наявність низки причин недостатньої сформованості цього конструкту. Так, це пов'язано з низьким рівнем мовнокомунікативної підготовки, недостатнім розумінням призначення різних стилістичних мовних засобів, доречності застосування варіантних мовних форм у тексті дослідження, що породжує невпевненість щодо якості наукового продукту.

Мета статті – пошук ефективних шляхів удосконалення культури наукової мови з метою підвищення рівня дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії.

Методологія та методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань та

досягнення мети використано теоретичні методи дослідження: аналіз науково-педагогічної літератури, синтез, індукція й дедукція, порівняння, аналогія, зіставлення – для розкриття сутності феномену «культура наукової мови», визначення ключових понять, висвітлених у статті; узагальнення та систематизація концептуальних теоретичних положень для обґрунтування питання підвищення культури наукової мови в процесі формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії.

Виклад основного матеріалу

Формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії передбачає паралельне оволодіння основами культури наукової мови, що включає ознайомлення з методологією та технологією наукового дослідження (формами й методами наукового дослідження, характером викладу та представленням наукової інформації); особливостями педагогічної наукової комунікації (характером обробки текстового матеріалу, структурою та компонентами наукової роботи – логічною схемою, композицією, рубрикацією тощо); правилами мовного оформлення текстового та ілюстративного матеріалу.

Відомо, що соціально-комунікативні процеси є важливою передумовою розвитку та становлення будь-якого фахівця. Успішна реалізація особистості потребує володіння мовленнєвою культурою, здібністю до ефективної комунікації, інтерактивної взаємодії, пізнавального та ділового спілкування.

Відповідно до освітньо-наукової програми підготовки науково-педагогічних кадрів в аспірантурі зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) майбутній доктор філософії має володіти такими компетентностями:

- здатність демонструвати культуру усної, письмової та візуальної комуні-

кації, уміння презентувати результати власного наукового дослідження українською мовою та однією з мов Ради Європи (КЗ-3);

- здатність до пошуку, оброблення, аналізу й контекстуалізації значного обсягу наукової інформації з різних джерел, інтерпретації результатів наукових досліджень (КЗ-6);

- здатність працювати самостійно і в команді, комунікувати з колегами з питань галузі щодо наукових досягнень на загальному рівні й на рівні спеціалістів (КЗ-11);

- здатність репрезентувати науковому співтовариству експериментальні досягнення у вигляді наукових статей, доповідей, мультимедійних презентацій відповідно до прийнятих стандартів і форматів професійного співтовариства (КС-9);

- здатність апробувати й публічно демонструвати та захищати результати наукових досліджень, рецензувати та реферувати наукові статті, перетворювати результати досліджень на професійні рішення, прикладні рекомендації, стратегії тощо (КС-14).

Зазначене вище актуалізує необхідність підвищення рівня володіння мовою, розвиток усної, письмової та візуальної комунікації.

Погоджуємося з твердженням О. Семеног, яка наголошує на проблемі низького рівня наукової мовної культури здобувачів наукового ступеня та зазначає, що витіснення державної мови на периферію наукового життя провокує недостатній автоматизм у володінні українською науковою мовою, несформованість жанрової, текстової компетенцій у науковій сфері спілкування (Семеног, 2010).

Дефініцію «культура наукової мови» дослідниця розглядає з позиції трьох аспектів:

- нормативного – передбачає знання літературних норм і вміння застосовувати їх у науковому мовленні;

- комунікативного – пропонує відбір мовних засобів, які найкраще виконують завдання наукового спілкування;

- етичного – передбачає дотримання норм поведінки, повагу до учасників спілкування, доброзичливість, тактовність (Семеног, 2010).

Наголошуючи на «прозорості» передачі результатів дослідження, що є ключем до розуміння в науковій спільноті та за її межами, учені П. Хенел та Д. Мелер (Hanel P., Mehler D., 2019) розглядають наукову комунікацію як ефективний інструмент презентації наукових досліджень.

У ході дослідження виявлено, що комунікативний аспект дослідницької компетентності становить найбільшу складність.

У процесі формування дослідницької компетентності важливим постає розвиток у майбутніх докторів філософії здібності до продукування та оформлення різних типів текстів наукового характеру, комунікативної компетентності, необхідної для застосування наукового знання, інформаційного обміну, володіння логічною та риторичною культурою мислення.

Комунікативний аспект дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії становить інтеграцію таких складників: культура усного та писемного наукового мовлення, академічна культура, базові навички писемного наукового мовлення.

У процесі навчання майбутніх докторів філософії в аспірантурі важливим завданням постає організація медіапростору, у якому аспіранти оволодівають навичками публічних виступів, оперативно-го грамотного оформлення та репрезен-

тації наукових досліджень, розвитку навичок письмової дослідницької культури.

У ході вивчення дисциплін «Педагогічна майстерність викладача ЗВО», «Підготовка, апробація та презентація результатів дисертаційного дослідження», «Професійно-педагогічна комунікація» відбувається ознайомлення майбутніх докторів філософії із закономірностями функціонування мовних засобів у науковому стилі, основами системності наукового стилю, стилістичною зумовленістю використання мовних засобів у процесі наукового дослідження; формування в аспірантів здібності до самостійної роботи зі стилістичними ресурсами мови, зокрема використання писемних та наукових стилістичних норм, необхідних для здійснення науково-дослідницької діяльності; сприяння оволодінню здобувачами технологією роботи з науковими текстами, логічної, об'єктивної та послідовної передачі інформації у вигляді схем, планів, тез, наукових статей; удосконалення здібності до компресії та прогресії наукових текстів; розвиток монологічного та діалогічного мовлення.

Мовлення в процесі наукового спілкування виконує три функції:

- епістемічну (накопичення та зберігання знань);
- когнітивну (отримання нових знань та поширення серед учасників мовного середовища в науковій спільноті);
- комунікативну (передача наукової інформації та спілкування особистості в науковій сфері).

Культура наукової мови передбачає: володіння майбутніми докторами філософії знаннями особливостей усної та писемної наукової мови, правилами цитування та оформлення бібліографії згідно з чинними нормативними документами; оперування методами здійснення наукової комунікації; уміння аналізувати, кри-

тично осмислювати, анотувати та реферувати наукову літературу, складати власний текст доцільного висловлювання й аргументації на основі задуму; здійснення пошуку науково-технічної інформації, її обробка, аналіз і систематизація за темою дослідження; точне вираження думки з використанням переконливої системи аргументації; наявність навичок реалізації теоретичних і методологічних знань про культуру наукової мови; продукування тексту наукового стилю; практичного застосування методів ведення наукової дискусії; використання їхніх результатів у професійній та науково-дослідницькій діяльності.

За час навчання в аспірантурі майбутні доктори філософії мають отримати знання з основних історичних аспектів, теоретичних положень, технологій, операцій, практичних методів і прийомів проведення наукових досліджень на базі сучасних досягнень вітчизняних і зарубіжних учених та оволодіти навичками вибору теми наукової роботи, наукового пошуку, аналізу, експериментування, обробки даних, отримання обґрунтованих ефективних рішень з використанням інформаційних технологій.

Аспіранти в ході дослідницької діяльності мають керуватися мовними засобами, які створюють стійкі стилістичні риси наукової мови. Аналіз наукової літератури в цьому напрямі (Сурмін, 2008; Кожина, 2006) дозволив виділити основні з них:

- *ясність* – комунікативна ознака, за допомогою якої реалізується розуміння сказаного. У випадку низького рівня володіння літературними нормами української мови або недостатнього словникового запасу відбувається порушення цієї риси;
- *об'єктивність* – відсутність суб'єктивної думки в процесі дослідження, виклад різних поглядів у процесі передачі

наукового змісту досліджуваного явища, безособовість мовного вираження;

- *лапідарність* – стислість викладу наукової думки з добором певних мовних засобів;

- *логічність* – послідовний виклад наукової думки з відсутністю суперечностей;

- *змістова точність* – використання наукових термінів відповідно до їхніх мовних значень, чітке оформлення синтаксичних зв'язків у реченні та тексті, системно-аналітичний підхід до наукового мовлення – це одна з головних умов, що забезпечує наукову та практичну цінність інформації в науковому тексті, важливим є правильний вибір граматичних конструкцій, що передбачає точну відповідність нормам зв'язку в кожній фразі;

- *узагальненість і абстрактність* – використання в процесі викладу наукової думки загальнонаукової лексики, особливих граматичних форм;

- *аргументованість* (обґрунтування та доведення певних положень і гіпотез) – це логічний процес, сутність якого полягає в обґрунтуванні істинності судження, тобто тези доказу – формулювання предмета доведення з допомогою інших суджень, аргументів;

- *термінологічність* – наявність специфічних термінів, оскільки будь-яка наука має термінологічний понятійний апарат, і кожен науковий текст розрахований на тих, хто вже знайомий із термінологією;

- *клішованість* – для позначення та опису певних явищ у кожній науці наявні мовні стереотипи, кліше, клішованість, що тісно взаємопов'язані з науковою аргументацією і дозволяють ученим швидше зрозуміти сутність;

- *відсутність декларативності* – обов'язкове використання аналітичних процедур (порівняння об'єктів, явищ,

процесів тощо, виявлення специфіки, знаходження тенденції);

- *стислість* – реалізація цієї якості передбачає вміння уникнути непотрібних повторів, зайвої деталізації, виключення слів, що не несуть ніякого змістового навантаження, кожне слово має слугувати меті, тобто постає необхідність не тільки точніше, а й стисліше, лаконічніше донести суть думки.

Формування культури наукового мовлення в майбутніх докторів філософії передбачає оволодіння ними основними підходами до побудови наукового дослідження:

- *системний* – ураховує максимальну кількість аспектів проблеми в їхньому взаємозв'язку та цілісності, визначає характер зв'язку між аспектами та їхніми характеристиками;

- *аспектний* – вибір однієї грані, аспекту, проблеми за певним принципом, ураховуючи актуальність або ресурси;

- *концептуальний* – заснований на попередньому опрацюванні концепції дослідження, тобто комплексу ключових положень, що визначають загальний напрям дослідження;

- *емпіричний* – базується на досвіді, тобто накопиченні дослідних даних у будь-якій предметній сфері та логічному висновку на основі цих даних;

- *прагматичний* – орієнтований на отримання найближчого результату;

- *науковий* – використовується наукова постановка мети дослідження, науковий апарат дослідження та його проведення (Бурда, 2015).

Важливим є послугування основними критеріями наукового тексту (рис. 1): актуальність, новизна й оригінальність, переконливість, науковість та методичність.

Критерії наукового тексту				
актуальність	новизна й оригінальність	переконливість	науковість	методичність
гострота та доцільність проблеми, що розглядається, значущість її розв'язання	пропонується нова ідея, технологія, оригінальний варіант вирішення апробації, доведення ефективності певної ідеї, порівняння з наявними розробками	визначається достовірністю цитат, аргументованістю висновків, наявністю статистичних результатів та логічністю їхньої інтерпретації	стосується дослідження та розробки нового, використання наукових методів пізнання	пов'язана з оптимізацією структури новоствореного, послідовності та умов його реалізації

Рис. 1. Критерії наукового тексту

Для розвитку комунікативної культури майбутніх докторів філософії необхідні:

1) вивчення проблем, пов'язаних з організацією наукової комунікації молодих учених, виявлення шляхів їхнього вирішення;

2) розробка й удосконалення інструментарію досліджень наукового середовища, комунікативних та науково-дослідницьких компетенцій майбутніх докторів філософії;

3) розробка способів розвитку науково-дослідницьких і комунікативних компетенцій (педагогічна майстерня, створення віртуального інформаційно-методичного середовища з підготовки наукового тексту, індивідуальний методичний супровід, консультування з питань написання наукового тексту тощо);

4) алгоритмізація науково-дослідницької діяльності;

5) організація круглих столів, клубу аспірантів, присвячених актуальним про-

блемам наукового знання й освіти; організація тренінгів, майстер-класів, семінарів з підготовки статей і доповідей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, майбутні доктори філософії за час навчання в аспірантурі повинні мати певний набір комунікативних навичок, а саме: уявлення про специфіку наукової сфери діяльності, культури професійного спілкування та лінгвістичні особливості наукового стилю в письмовій та усній формах; дотримуватись правил цитування та академічної доброчесності; уміти здійснювати пошук, обробку, аналіз і систематизацію наукової інформації за темою дослідження; редагувати, реферувати, рецензувати наукові тексти; здійснювати опис експериментів, доповідей, проєктів за результатами дослідження; стисло, логічно й аргументовано викладати матеріал у статтях, повідомленнях, доповідях і виступах; брати участь у конференціях,

круглих столах, семінарах, освітніх проєктах з актуальної наукової тематики; володіти нормами наукового стилю, навичками участі в науковій дискусії, уміннями щодо оформлення довідково-бібліографічного апарату наукового дослідження.

Отже, культура наукового мовлення є засобом спілкування в науковій сфері, що функціонує в усній та писемній формах, тому оволодіння цією компетентністю є важливим складником формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії.

Подальша розробка проблеми може бути пов'язана з дослідженням, спрямованим на доповнення змісту навчальних дисциплін. Оптимізація освітнього процесу повинна починатися зі встановлення міцних інтегративних зв'язків між культурою наукової мови та дослідницькою компетентністю. Формування культури наукової мови як невід'ємного компонента дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії потребує нових шляхів її розвитку та подальшого вдосконалення тих, що вже існують.

Література

Бурда А. Г. Основы научно-исследовательской деятельности : учеб. пособие (курс лекций для обучающихся по направлению подготовки «Культурология» (уровень подготовки кадров высшей квалификации). Краснодар, 2015. 144 с.

Семеног О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.

Семеног О. М. Наукова мова як комунікативний феномен. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Semenog.php>.

Сурмін Ю. П. Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2008. 184 с.

Кожина М. Н. Научный стиль. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка*. Москва: Флинта: Наука, 2006. С. 242–248.

Hanel P. H. P., Mehler D. M. A. Beyond reporting statistical significance: Identifying informative effect sizes to improve scientific communication. *Public understanding of science*. 2019. Vol. 28. Issue 4. P. 468–485.

References

Burda, A. G. (2015). *Osnovy nauchno-issledovatel'skoi deiatelnosti : ucheb. posobie* [Fundamentals of Research Activities]. Krasnodar [in Russian].

Semenoh, O. M. (2010). *Kultura naukovoï ukrainskoi movy* [Culture of the Scientific Ukrainian language]. Kyiv : VTs «Akademiiia» [in Ukrainian].

Semenoh, O. M. (2010). *Naukova mova yak komunikatyvnyi fenomen* [Scientific Language as a Communicative Phenomenon]. Retrieved from <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Semenog.php> [in Ukrainian].

Surmin, Yu. P. (2008). *Naukovi teksty: spetsyfika, pidhotovka ta prezentatsiia : navch.-metod. posib.* [Scientific Texts: Specifics, Preparation and Presentation]. Kyiv : NADU [in Ukrainian].

Kozhina, M. N. (2006). *Nauchnyi stil* [Stylistic Encyclopedic Dictionary of the Russian Language]. *Stilisticheskii entciklopedicheskii slovar russkogo iazyka – Stylistic Encyclopedic Dictionary of the Russian Language*. (pp. 242-248). Moscow : Flinta : Nauka [in Russian].

Hanel, P. H. P., & Mehler, D. M. A. (2019). Beyond reporting statistical significance: Identifying informative effect sizes to improve scientific communication. *Public understanding of science*, 28 (4), 468-485.

Олійник І. В. Підвищення культури наукової мови як важливий аспект формування дослідницької компетентності у майбутніх докторів філософії

У статті здійснено теоретичний аналіз дефініції поняття «культура наукової мови». На основі аналізу сучасних досліджень представлено основні підходи до використання засобів наукової комунікації в процесі формування дослідницької компетентності. Визначено комунікативний аспект дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії, що полягає в інтеграції культури усного та писемного наукового мовлення, академічної культури, базових навичок писемного наукового мовлення.

Наведено основні складники культури наукового мовлення. У ході аналізу наукової літератури виявлено стійкі стилістичні риси наукової мови, якими майбутні доктори філософії мають керуватися в ході дослідницької діяльності.

Окреслено особливості сформованості дослідницької компетентності в контексті послуговування засобами наукової мови майбутніми докторами філософії. Сформульовано основні підходи до побудови наукового дослідження (системний, аспектний, концептуальний, емпіричний, прагматичний, науковий). Схарактеризовано основні критерії наукового тексту (актуальність, новизна й оригінальність, переконливість, науковість та методичність). Акцентовано на основних напрямках розвитку комунікативної культури майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури.

Ключові слова: наукове мовлення, культура наукової мови, майбутні доктори філософії, аспірантура, професійна підготовка, дослідницька компетентність.

Олейник И. В. Повышение культуры научной речи как важный аспект формирования исследовательской компетентности у будущих докторов философии

В статье осуществлен теоретический анализ дефиниции понятия «культура научного языка». На основе анализа современных исследований представлены основные подходы к использованию средств научной коммуникации в процессе формирования исследовательской компетентности.

Определен коммуникативный аспект исследовательской компетентности будущих докторов философии, который заключается в интеграции культуры устной и письменной научной речи, академической культуры, базовых навыков письменного научного вещания.

Приведены основные составляющие культуры научной речи. В ходе анализа научной литературы выявлены устойчивые стилистические черты научной речи, которыми будущие доктора философии должны руководствоваться в ходе исследовательской деятельности.

Определены особенности сформированности исследовательской компетентности в контексте использования средств научного языка будущими докторами философии.

Сформулированы основные подходы к построению научного исследования (системный, аспектный, концептуальный, эмпирический, прагматический, научный). Охарактеризованы основные критерии научного текста (актуальность, новизна и оригинальность, убедительность, научность и методичность). Акцентируется на основных направлениях развития коммуникативной культуры будущих докторов философии в условиях аспирантуры.

Ключевые слова: научная речь, культура научной речи, будущие доктора филологии, аспирантура, профессиональная подготовка, исследовательская компетентность.

Oliinyk I. Improving the Culture of Scientific Speech as an Important Aspect of the Formation of Research Competence of Future Ph.Ds.

A theoretical analysis of the definition of «culture of scientific speech» has been carried out in the article. Based on the analysis of modern research, the main approaches to the use of scientific communication tools in the process of forming research competence have been presented.

The communicative aspect of research competence of future Ph.Ds. has been defined. It consists in the integration of the culture of oral and written scientific speech, academic culture, and basic skills of written scientific speech.

The main components of the culture of scientific speech have been given

The analysis of scientific literature has revealed stable stylistic features of scientific speech, which should guide future Ph.Ds. during their scientific effort.

The peculiarities of the formation of research competence in the context of the use of scientific speech tools by future doctors of philosophy have been determined.

The main approaches to the construction of scientific research (systemic, aspect, conceptual, empirical, pragmatic, scientific) have been formulated. The main criteria for writing a scientific text (relevance, novelty and originality, persuasiveness, scientific and methodological character) have been described.

The main directions of the development of communicative culture of future Ph.Ds. in the conditions of postgraduate school have been emphasized.

Keywords: scientific speech, culture of scientific speech, future Ph.Ds., postgraduate studies, vocational training, research competence.